

ДІЯЛЬНІСТЬ ТАВРІЙСЬКОГО ДВОРЯНСЬКОГО ДЕПУТАТСЬКОГО ЗІБРАННЯ У СПРАВАХ ПЕРЕКЛАДУ ДОКУМЕНТІВ ТАТАРСЬКОЇ ЗНАТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Після видання Катериною II 22 лютого 1784 року указу „О позволеніи князьям и мурзам татарским пользоваться всеми преимуществами российского дворянства” [Полное собрание законов... 1830, № 15936], а також 25 квітня 1785 року „Грамоты на права, вольности и преимущества благородного российского дворянства” [Полное собрание законов... 1830, № 16187] у Таврійського Дворянського Депутатського Зібрання (далі ТДДЗ) виникли ускладнення, пов’язані з тим, що в канцелярію Зібрання почала надходити величезна кількість документів турецькою і татарською мовами від татарської знаті, що претендувала на дворянське звання.

Про проблеми, з якими зіткнулася канцелярія, а також про деякі неочікувані знахідки й обставини, які з’ясувалися під час розгляду документів у ТДДЗ, дає уявлення справа 1436 „Про переклад із татарської мови документів про дворянське достоїнство беїв і мурз, що служили при дворі кримських ханів до приєднання Кримського півострова до Росії” з Державного архіву Автономної Республіки Крим [ГААРК 1436, 80 л.]. Справу розпочато 27 січня 1838 року, закінчено – 1 травня 1845. Очевидно, що у справі було більше документів, не всі документи подаються у хронологічному порядку, часом наявні деякі лакуни в інформації. Окрім того, працівниками архіву зроблена нотатка, що справа сформована „з розсипу” і на сьогодні в ній нараховується 80 листів.

Одним із перших документів є доповідь секретаря ТДДЗ від 18 січня 1838 р. про проблему з перекладом „татарських грамот”. Очевидно, це питання виникало неодноразово, оскільки в цій доповіді розглядалася відповідь Таврійського губернського правління (ТГП) на лист-відношення ТДДЗ від 2 червня 1837 року „про переклад із татарської на російський діалект

документів [татар], що служили до приєднання Кримського півострова до Росії при дворі кримських ханів”. Правління вирішило з’ясувати причину затримки в перекладах згаданих грамот [ГААРК 1436, 1 л.].

Результатом такого з’ясування став лист із ТГП в ТДДЗ від 13 лютого 1838 року за № 1503 про розпорядження щодо перекладу документів „кримських беїв і мурз”, у якому повідомлялося, що документи про „дворянське достоїнство беїв і мурз кримських, писані давніми турецькими і татарськими мовами”, у зв’язку з відсутністю перекладача, який би добре знав ці мови, відіслані Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору, щоб він дав розпорядження про переклад цих документів в Одеському училищі східних мов або ж відіслав їх для перекладу в Азіатський департамент [ГААРК 1436, 2 л.]. Новоросійським і Бессарабським генерал-губернатором з 1823-го по 1844 р. був почесний член Петербурзької академії наук князь Михайло Семенович Воронцов.

Повідомлення ТГП від 13 лютого було розглянуто 2 березня 1838 року на засіданні ТДДЗ, відношення приєднане до справи [ГААРК 1436, 3 л.], і до розгляду цього питання ТДДЗ знову повернулося тільки через рік. Про це свідчить доповідь секретаря від 3 березня 1839 року щодо документів, надісланих ТГП Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору для перекладу в Одеському училищі східних мов. Як зазначено на засіданні, ніяких відомостей про те, здійснені ці переклади чи ні, ТДДЗ не отримало. У зв’язку з цим ТДДЗ не змогло завершити справи татарської знаті, розпочаті ще на початку століття за Указом Сенату від 22 серпня 1807 року.

Як наслідок, ТДДЗ направило 20 березня 1839 р. в ТГП лист із проханням надати інформацію, чи здійснені переклади татарських

документів російською мовою [ГААРК 1436, 4 л.]. Подальше листування між канцелярією ТДДЗ та МВС ТГП свідчить, що документи щодо дворянства кримських мурз і беїв Новоросійським і Бессарабським генерал-губернатором були передані віце-канцлеру графу К.В. Нессельроде 31 березня 1838 року [ГААРК 1436, 5–6 лл.]. Як відомо, К.В. Нессельроде у 1828–1845 рр. обіймав посаду віце-канцлера, а з 1822 року опікувався Іноземною колегією (Міністерством закордонних справ).

25 січня 1840 року на засіданні ТДДЗ було розглянуто лист-відношення Таврійського цивільного губернатора від 16 листопада 1839 р. за № 9511, де роз'яснювалося, що серед грамот, виданих різними ханами і відправлених в МЗС, виявилися досить давні і цікаві – особливо одна, видана “Тохтамыш-ханом в год разорения им Москвы”. У зв'язку з цим до Зібрання відрядили чиновника Борзенка зі штату канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора. Його завдання полягало в тому, щоб переглянути татарські грамоти в ТДДЗ; найважливіші з них списати (тобто зробити копії), для чого грамоти потрібно взяти на деякий час в Одесу під розписку [ГААРК 1436, 7–8 лл.].

Оскільки справи з татарськими документами почали викликати певну зацікавленість у громадськості та в урядових колах, сама канцелярія Зібрання вирішила з'ясувати історію надходження і перекладу таких документів у ТДДЗ.

Таким чином, із постанов щодо справ ще 1820 року, які розглядалися “Комиссией для разбора магометанских и греческих дворянских родов”, вдалося встановити, що деякі із кримських мурз надали в цю комісію серед інших документів і грамоти від колишніх кримських ханів і ці грамоти, за висновком комісії (копії й оригінали), разом зі справами були представлені через Херсонського військового губернатора в Сенат по Герольдії і звітти ще не повернулися.

Окрім того, з колишніх справ, що розглядалися в Зібранні за указом Сенату по Герольдії від 4 червня 1807 року за № 2564, впливає, що Герольдія розглянула надані з колишнього Новоросійського губернського правління “документи і свідоцтва з Таврійської області від беїв і мурз, що служили до приєднання Кримського півострова до Росії при дворі кримських ханів” і вирішила відправити їх в ТГП, щоб воно доручило

перекласти їх із турецької і татарської мов російською. Відповідно після надходження грамот до ТГП вони були надіслані до ТДДЗ, якому і доручили розглянути ці документи і винести по колишніх справах рішення згідно із законом [ГААРК 1436, 7–8 лл.].

Таким чином, вищезгадані документи були надіслані ТГП в ТДДЗ при відношенні від 19 лютого 1808 року під № 2519, і Правління доручило передати їх перекладачу Зібрання Бендерському, з тим щоб він якнайшвидше здійснив переклад документів. Але документи залишилися в Зібранні неперекладеними, і канцелярія 1840 року так і не з'ясувала, чому це відбулося. У справі не зафіксовано, чи з'явився перекладач Бендерський для роботи в Зібранні [ГААРК 1436, 7–8 лл.].

Слід зазначити, що справа щодо перекладу документів знову поновилася в 1835 році, коли 16 лютого 1835 року Зібрання звернулося до ТГП, з тим щоб було надано ще одне розпорядження про переклад цих документів, і після цього, власне (як нам уже відомо з листування ТДДЗ та ТГП), починаючи з лютого 1838 року, документи надсилалися Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору М.С. Воронцову, а від нього, як випливає з листа від 31 березня 1838 року під № 5709, потрапили до віце-канцлера графа К.В. Нессельроде.

У зв'язку з цим засідання ТДДЗ від 25 січня 1840 року **приймає рішення**: оскільки чиновник Борзенко не з'явився в Зібрання для перегляду документів (окрім того, власне, самі документи, що їх він повинен переглянути, не повернені в Зібрання, після того як вони були направлені для перекладу), Зібрання вирішило інформувати про це громадянського губернатора, а також надати йому повну інформацію про перебіг розгляду справ щодо перекладу документів татарської знаті від самого початку відкриття справи [ГААРК 1436, 7–8 лл.].

У липні 1840 року документи з перекладами врешті-решт повернулися в Зібрання, про що свідчить лист МВС Таврійського губернського правління від 31 липня 1840 року [ГААРК 1436, 9–12 лл.], до якого додається копія листа від 23 червня 1839 року віце-канцлера графа К.В. Нессельроде, який опікувався перекладами документів, до Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора. У листі викладена інформація про хід і результати роботи над перекладами татарських грамот [ГААРК 1436, 13–14 лл.].

Зокрема, граф К.В. Нессельроде повідомив М.С. Воронцова, що 63 документи турецькими та татарськими мовами, надіслані ще 31 березня 1838 року, не вдається швидко перекласти, оскільки при МЗС обмежена кількість перекладачів східних мов. Переклад цих документів здійснювався протягом року першим драгоманом татарської мови статським радником Я. Ярцовим. Під час роботи над документами Я. Ярцов прийшов до таких висновків.

По-перше, з документів, що перекладалися, 12 є жалуваними грамотами кримських ханів на “нерухому власність, що правлять замість кріпосних актів”. Ці грамоти, за виразом Я. Ярцова, “писані почти назад тому 300 лет, различными самыми трудными и связанными [почерками] на древнем татарском языке, коего иные слова вышли уже ныне из употребления, грамматические формы изменены, и многие утверждены алыми тамгами (печатями с государственным гербом) и синими печатями (собственно ханскими) в большем виде изображенными куфскими буквами” [ГААРК 1436, 10 л.].

Серед цих грамот, на думку перекладача, найбільшу цінність має грамота Тохтамиш-хана 1382 р., «писаная на шелковой бумаге длиною почти в 2 аршина самым превосходным почерком Джерри с особыми знаками орфографии, украшенная золотом и хорошо сохраненная» [ГААРК 1436, 10 л.]. Також велику цінність має грамота 1523 року хана Саадат-Гірея (1524–1532), онука засновника Кримського ханату, яка, за визначенням Я. Ярцова, також написана «превосходным почерком, но другого рода и старинным языком». Унаслідок досліджень Я. Ярцов приходять до висновку, що ці грамоти є дуже важливими в історичному аспекті, тому їх необхідно придбати для держави [ГААРК 1436, 10 л.].

По-друге, 18 оригіналів султанських грамот і фірманів різних років написані почерком дівані. На деяких грамотах написи практично стерлися від часу. Ці документи були або пожалувані на пенсії різним чиновникам Порти, або були підтверджувальними актами від султанів, які вступили на престол. Більша частина документів видана на ім'я Османа-паші [ГААРК 1436, 11 л.].

По-третє, серед документів містяться “20 кріпосних актів і описів маєтків, які замінують у Мухаммедан-паші метричні свідоцтва про народження” [ГААРК 1436, 11 л.].

По-четверте, серед документів також містяться 6 копій із листів до верховного візира з копіями султанських фірманів на ім'я “Баттал-Хусейн-паші, якому було пробачено і зведено в колишнє достоїнство”. Копії, на думку Я. Ярцова, прикладені у зв'язку з тим, що в них згадуються чиновники, які тоді служили [ГААРК 1436, 11 л.об.].

Окрім цього, драгоман татарської мови Я. Ярцов зазначає, що для всіх термінів, які, на його думку, потребували пояснень, а саме: монет, мір, ваги, одягу і т.ін. – його пояснення подаються в коротких висновках при самих перекладах. Також перекладач ще раз просить його повідомити про можливість придбати для уряду 2 грамоти – Тохтамиш-хана і Саадат-Гірей-хана [ГААРК 1436, 11 л.об.].

Розглянувши лист Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора від 30 квітня 1840 р., а також 63 грамоти з перекладами і з раніше зробленим описом документів, Таврійське Губернське Правління вирішило надіслати ці документи в липні 1840 р. до ТДДЗ. Опис документів, надісланих із Герольдії, також надійшов до ТДДЗ і до сьогодні зберігся у справі. Загалом опис має 52 позиції справ із вказаною кількістю сторінок у кожній [ГААРК 1436, 15–16 л.].

Що стосується грамот Тохтамиша і Саадат-Гірея, то, оскільки з опису документів було незрозуміло, кому належать ці грамоти, ТПП вирішило просити ТДДЗ, зібравши довідки зі справ, з'ясувати, кому належать ці грамоти, і попросити згоди власників грамот на передачу їх уряду [ГААРК 1436, 12 л.].

Робота над документами та описами розпочалася в ТДДЗ тільки в січні 1841 р., після отримання з ТПП усіх справ і наведення необхідних довідок. Розпочалася вона зі з'ясування, кому саме належать грамоти Тохтамиша і Саадат-Гірея та чи згодні їхні власники поступитися ними для уряду. Із цією метою повітовим очільникам дворянства (Сімферопольському і Ялтинському, Феодосійському, Євпаторійському, Перекопському, Дніпровському, Мелітопольському) 31 січня 1841 р. були направлені копії грамот та відповідні листи [ГААРК 1436, 17–22 л.]. Такі дії з боку ТДДЗ пояснюються тим, що повітові очільники дворянства на місцях безпосередньо були знайомі із “дворянами магометанських родів” [ГААРК 1436, 26–27 л.].

Про те, який інтерес викликало повернення справ із документами та перекладами в ТДДЗ серед наукової інтелігенції та громадськості Таврійської губернії, свідчить листування між ТПП та ТДДЗ у січні 1841 року [ГААРК 1436, 23, 28 л.]. Зокрема, неабиякий інтерес до документів виявив голова Таврійської казенної палати і президент Одеського товариства історії та Старожитностей (ООИД) дійсний статський радник Д.М. Княжевич. Одеське Товариство Історії і Старожитностей було створене в 1839 році і стало першим у Росії науковим історичним товариством, метою якого були збір, опис і збереження всіх старожитностей, що стосувалися Південної Росії.

Д.М. Княжевич звернувся до таврійського громадянського губернатора із проханням зняти копії з деяких документів і їхніх перекладів. До ТДДЗ був надісланий реєстр із 15 позицій тих документів, з яких Одеське товариство зажадало мати копії. Такі копії були йому надані, але невідомо, як надалі склалася доля цих документів – чи були вони всі опубліковані і чи збереглися до сьогодні. Можливо, подальша робота з архівними справами ДААРК дала б змогу це виявити.

Реєстр із 15 позицій перекладів, з яких Товариство зажадало мати копії, є важливим для історії Криму, а саме:

“...1. Кількість татарського духовенства в Криму в 1798 р. (зошит в четвірку російською мовою); 2. № 31 – чорновий опис простору землі під садами в селі Тобечек; 3. № 4 – Султан Абдул Хаміда фірман; 4. №9 – Султана Мухамеда Першого; 5. Копія з милостивого фірмана, даного Баттакпаші; 6. Копія з милостивого фірмана йому ж на управління Трапезондською областю; 7. Скарга жителів села Донуйчі; 8. Фірман султана Мухамеда про коменданта фортеці Ачу; 9. № 7 – Султана Мустафи фірман про розорення Молдавії буджацькими татарами; 10. № 3 – ярлик Сагіб Гірея хана; 11. № 5 – ярлик Мухаммед Гірей хана; 12. № 7 – ярлик Девлет Гірей хана; 13. № 8 – ярлик Мухаммед Гірей хана; 14. № 15 – ярлик Шагін-Гірей хана; 15. Копія з листа графа Несельроде із примітками про походження актів...” [ГААРК 1436, 24–25 л.].

Окрім того, Таврійський громадянський губернатор дав розпорядження, щоб ті документи, що зацікавили Одеське товариство, а також ті ханські грамоти і ярлики, що мають давнє походження і стосуються іс-

торії Криму, були надруковані в додатку до “Губернських відомостей”, маючи на увазі документи, що містилися у списку Одеського товариства за номерами 3–6, 8–14 [ГААРК 1436, 25 л.].

Незважаючи на зацікавленість з боку наукових кіл і громадськості, до травня 1841 року у справах ТДДЗ не з’явилося документів, які б свідчили про те, що були досягнені певні зрушення в питанні про власників двох найдавніших ярликів. Очевидно, саме з цією причиною пов’язано рішення ТДДЗ повторно 30 травня 1841 р. звернутися до повітових очільників дворянства щодо з’ясування приналежності цих ярликів [ГААРК 1436, 29 л.].

Після повторного звернення ТДДЗ до очільників дворянства повітів стає зрозуміло, чому досить тривалий час не було відповіді з місць. ТДДЗ в перших числах червня отримало відповіді від Євпаторійського та Феодосійського повітових очільників дворянства, в яких вони повідомили, що не отримали копії грамоти Тохтамиша і тому звернулися з проханням найближчим часом вислати їм копію грамоти “татарською мовою” [ГААРК 1436, 30–32, 38 л.].

Сімферопольський і Ялтинський очільник дворянства повідомив Зібрання листом від 9 червня 1841 р. Тохтамиша і Саадат-Гірея, що він листується з відомими мурзами щодо приналежності грамот і на наступних зборах повіту та виборах на 3 роки буде особисто розпитувати їх та проінформує Зібрання про результати [ГААРК 1436, 34 л.].

Робота зі з’ясування приналежності грамот і листування між Зібранням та очільниками повітів тривала до січня-лютого 1842 року. Повіти інформували Зібрання про те, як проводиться робота з цього питання. Наприклад, очільник дворянства Мелітопольського повіту повідомляв, що велика територія його повіту, а також відсутність у цей час (влітку) на місцях багатьох мешканців із магометанських родів не дає можливості зібрати достовірну інформацію, тому він буде з’ясовувати ці питання через земський суд [ГААРК 1436, 36 л.].

Що стосується Дніпровського повіту, то очільник повідомив Зібрання, що робота проводиться через пристава 2-го стану Дніпровського повіту, в якому на обліку і перебувають татарські села, але поки що інформації стосовно власників грамот не отримано [ГААРК 1436, 39 л.].

Практично всі повіти не надали інформації про власників грамот [ГААРК 1436, 41, 43, 45, 47, 49 л.]. І тільки в кінці січня 1842 року від Сімферопольського і Ялтинського окружного очільника дворянства були отримані дані з цього питання.

Як зазначив очільник дворянства, внаслідок інформування дворян магометанських родів щодо грамот один із них, а саме губернський секретар Алі-бей Булгаков, 14 січня 1842 року повідомив про те, що, будучи повіреним у справах свого батька колезького регістратора Меметчи-мурзи Булгакова і володіючи арабською та російською мовами, після отримання повідомлення про грамоти звертався в Дворянське Зібрання з цього приводу. Вивчаючи ці грамоти, Алі-бей Булгаков прийшов до висновку, що грамота Тохтамиша на ім'я Хаджи Бека належить роду його матері – “Девлет-султан-ханом, дочки статського радника і кавалера князя Меметчи-бея, сина трьохбунчужного паші Абдулвелі-бея, власника Кокозької долини, який був убитий татарами при приєднанні Криму до Російської держави” [ГААРК 1436, 57 л.]. Алі-бей Булгаков наголошує, що його батько був убитий татарами за позицію татарському війську, яке йому підпорядковувалося, скласти зброю без опору [ГААРК 1436, 63 л.].

Що стосується грошової компенсації за грамоту, то Алі-бей Булгаков звернувся до своєї матері із проханням віддати цю грамоту державі без грошової компенсації у зв'язку з тим, що російська держава виховувала його “за рахунок казни” в корпусі Дворянського полку. Очільник дворянства також поцікавився історією роду Алі-бея, і йому стало відомо, “що володіння Кокозами та існування цієї давньої фамілії Хаджи Бека підтверджуються написами татарською мовою на збудованому при будинку фонтані”. Щодо грамоти Саадат-Гірея, то Сімферопольський і Ялтинський окружний очільник дворянства не виявив її власників [ГААРК 1436, 62 л.].

Після отримання в січні 1842 року відомостей про власника грамоти Тохтамиша більше ніяких новин з цього питання до середини травня 1842 року в канцелярію Зібрання не надходило. Тому ТДДЗ ще раз вирішило звернутися до Сімферопольського і Ялтинського окружного та Дніпровського повітового очільників дворянства із проханням перевірити інформацію про приналежність грамот [ГААРК 1436, 51 л.].

На свій запит Зібрання в кінці червня 1842 р. отримало відповідь від Сімферопольського і Ялтинського, а також Дніпровського очільників дворянства, що ніхто із татарських мурз не визнав цих грамот [ГААРК 1436, 52, 55, 58 л.].

У кінці вересня 1842 року відбулося засідання ТДДЗ із приводу татарських грамот, на якому була заслухана справа про визначення належності татарських документів, які потрібно було придбати для уряду. Засідання було проінформовано, що ніхто з татарських мурз Феодосійського, Євпаторійського, Перекопського, Дніпровського, Мелітопольського повітів не визнав грамот власними. Тільки Сімферопольський і Ялтинський окружний очільник дворянства отримав інформацію, що грамота Тохтамиша належить до роду матері Алі-бея Булгакова, правнука трьохбунчужного паші Абдулалі-бея, власника Кокозької долини; родина також згодна передати грамоту уряду без компенсації. Власника грамоти Саадат-Гірея не виявлено. Тому Зібрання прийняло рішення передати обидві грамоти в Таврійське Губернське Правління [ГААРК 1436, 59–61 л.].

Рішення було виконано 20 жовтня 1842 року, про що свідчить розписка секретаря Таврійського Губернського Правління ТДДЗ в тому, що грамоти Тохтамиша і Саадат-Гірея були передані в ТГП [ГААРК 1436, 66 л.].

Остаточна справа “Про переклад із татарської мови...” була завершена 1 травня 1845 р., про що свідчить доповідь секретаря ТДДЗ [ГААРК 1436, 80 л.]. Але, окрім висновку про закінчення справи щодо перекладу 63 татарських документів та придбання для уряду грамот Тохтамиша і Саадат-Гірея, у справі присутні ще два описи. Перший опис на 3-х аркушах містить “Свідоцтво Таврійської області від беїв і мурз, що служили при дворі кримських ханів”, загалом 61 свідоцтво [ГААРК 1436, 72, 77–79 л.]. Другий опис – це опис документів кримських беїв і мурз, що нараховує 60 позицій (?), хоча документів, як неодноразово згадувалося в листуванні ТДДЗ, за описом було 63 [ГААРК 1436, 73–76 л.].

Також у справі наявні копії грамот: перша копія грамоти Тохтамиша (виконана першим драгоманом Я. Ярцовим, з копії списував канцелярський службовець ТДДЗ Ібрагім-бей Булгаков) [ГААРК 1436, 63, 71 л.]; друга – переклад з ярлика Тохта-

миша на двох аркушах, виконаний Я. Ярцовим [ГААРК 1436, 64, 70 л.]; третя – переклад з ярлика Саадат-Гірея, виконаний Я. Ярцовим [ГААРК 1436, 65, 69 л.].

Таким чином, справа про переклад татарських документів була завершена, але зрозуміло, що це стосувалося тільки тих перших документів, які були подані татарами в ТДДЗ в кінці XVIII – на початку XIX століття, тобто одразу ж після прийняття указів Катерини II про привілеї російського дворянства. Та справа на отримання дворянського звання відкривалися в ТДДЗ досить часто і, звичайно, поповнювалися новими документами, які потрібно було перекладати.

Справа про переклад татарських документів із ТДДЗ показує, яким насправді нелегким був шлях до отримання дворянського звання для татарської знаті, і дуже часто він затягувався на довгі роки. Не завжди канцелярія спрацьовувала оперативно, документи іноді втрачалися, і не завжди адміністрація на місцях була зацікавлена у швидкому вирішенні цих питань.

Що стосується грамоти Тохтамиша, то вперше її переклад був надрукований у журналі Міністерства народної освіти в 1840 році [Мурзакевич 1840]. У 1844 році були опубліковані обидві грамоти (Тохтамиша і Саадат-Гірея) – в першому номері

«Записок Одеського товариства історії і старожитностей» [Григорьев 1844].

Ярлик Тохтамиша і Саадат-Гірея був перевиданий у 1851 році І. Березиним, оскільки, на його думку, до попереднього видання, що було здійснене Одеським товариством, вкрався помилки. Вчений зазначає важливість ярлика Тохтамиша для історії монголів і Золотої Орди як найбільш давнього з тюркських ярликів, відомих в оригіналі.

Але, незважаючи на те що минуло досить небагато часу (лише 6 років), як закінчилася справа щодо встановлення власника цього ярлика Тохтамиша, І. Березин, очевидно, нічого не знав про цей факт. У всякому разі, при публікації ярлика він зазначив, що той належав якомусь кримському власнику. Тож ім'я Алі-бея Булгакова і його родини залишилося тільки на сторінках архівних документів ТДДЗ [Березин 1851, 11]. Що стосується ярлика Саадат-Гірея, то І. Березин зауважує, що той має однакове походження з ярликом Тохтамиша [Березин 1851, 15].

Публікація ярликів Тохтамиша і Саадат-Гірея дала новий поштовх для дослідження історії монголів, внутрішнього устрою Золотої Орди та Кримського ханства [Березин 1850, Березин 1863, Лашков 1894, Усманов 1979].

ЛІТЕРАТУРА

Государственный архив Автономной Республики Крым (ГААРК), ф. 49. Таврическое Губернское Дворянское Депутатское Собрание, оп. 1, д. 1436, 80 л. О переводе с татарского языка документов о дворянском достоинстве баев и мурз, служивших при дворе Крымских ханов до присоединения Крымского полуострова к России.

ГААРК, ф. 49. Таврическое Губернское Дворянское Депутатское Собрание, оп. 1, д. 528, 20 л. Дело по прошению киргизского дворянина Амета Аги туркмена о признании его в дворянском достоинстве.

Березин И. Внутреннее устройство Золотой Орды (по ханским ярлыкам). Санкт-Петербург, 1850.

Березин И. Тарханные ярлыки Тохтамышша, Тимур-Кутлука и Саадет-Гирея, с введением, переписью, переводом и примечаниями. Казань, 1851.

Березин И. Очерк внутреннего устройства Улуса Джучиева. Санкт-Петербург, 1863.

Григорьев В. Ярлыки Тохтамышша и Сеадет-Герая // ЗООИД. Одесса, 1844. Т. I.

Мурзакевич Н. Письменные памятники Тохтамышш-хана // ЖМНП, Санкт-Петербург, 1840.

Лашков Ф.Ф. Исторический очерк крымско-татарского землевладения // ИТУАК. № 21. 1894.

Полное собрание законов Российской Империи. Собрание первое. Т. 22. N 15936; N 16187. Санкт-Петербург, 1830.